

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar 2014

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF DIVINITY

Volume: 1, Issue: 1, Spring 2014

John Hick'in Dinî Tecrübe Anlayışı*

Fatih Topaloğlu**

Öz

John Hick dinî tecrübe anlayışıyla, inanç konusunda insanî tecrübe ve etkinliğin önemini vurgulamaktadır. Onun bu konudaki iddiası insanı, vahyeden aktif bir Tanrı karşısında pasif konumundan kurtarmaktır. Bu iddianın doğal sonucu ise, "zâtî" Tanrı karakterine yeni bir vurgu ve tarihsel olaylara müdahale eden, kutsalla insan arasındaki ilişkiyi teolojik gerçeklerin kabul ve bildiriminden daha kapsamlı bir noktada ele alan bir vahiy düşüncesidir. Buna göre Tanrı, her zaman ve her yerde bizimle beraberdir. Dolayısıyla herhangi bir insan, Tanrısal tezahüre açık olduğu zaman, Tanrı'yla ilgili açık bir görüş sahibi olur. Bu anlayışın sonucu ise, önermesel formda kutsal kitaplarda ifade edilmiş kutsal metinlere ihtiyaç olmadığıdır.

Anahtar Kelimeler: *Dinî tecrübe, vahiy, bilgi, iman.*

Abstract

John Hick's Understanding Of Religious Experience

John Hick emphasizes the importance of human experience and efficiency of faith with his understanding of religious experience. His claim about this issue is, to relieve the human of his inactive position against God who reveal. The natural result of this claim is a thought of revelation which gives a new emphasis on personal character of God, interferes with historical events, deals with the relationship between the sacred and the human at a more comprehensive level than acceptance of theological facts and their declaration. According to that, God is with us at any time and any place. Therefore, any person will hold a view about God when he is open to spiritual manifestation. The result of this approach is, there is no need sacred texts which were represented in propositional form in sacred books.

Key Words: *Religious Experience, revelation, knowledge, faith.*

Atıf: Fatih Topaloğlu, "John Hick'in Dinî Tecrübe Anlayışı", KTÜİFD, c. 1, sy. 1, Bahar/2014, s. 159-171

* Bu makale yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi Anabilim Dalı, topaloglu37@hotmail.com

Giriş

İnanma, ontolojik anlamda birbirinden bağımsız varlıklar arasındaki bir tür etkin bir ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişki, farklı dinî ve felsefi inanç yapıları içerisinde farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Bunlardan bir kısmına göre, inanan varlık kendisine inanılan varlık karşısında pasif bir konum almakta, böylece inanma aktivitesi oldukça soyut ve kuramsal bir tarza bürünmektedir. Diğer bazı dinî anlayışlarda ise inanç, inananla kendisine inanılan varlık arasında karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişkinin ortaya çıkardığı bir tür tecrübeye dayandırılmaktadır. Bu tür tecrübeler, a priori yöntemler dışında, inanan bir varlık olarak insandan hareket eden, inananın Tanrı'yla bireysel ilişkisi, Tanrı'ya yaklaşması, onunla birleşmesi, bireysel varlığını Tanrısal varlıkta yok etmesi anlamında bir tür etkileşimi ifade etmektedir.¹

İnancın oluşmasını sağlayan dış faktörler, inanç objelerinin süjeye, yani zihne ulaşmasında etkin bir rol üstlenen yol ve kaynaklardır.² Bunlar iki ana başlık altında toplanabilir. Birincisi, kişinin inanç objesiyle doğrudan değil, dolaylı olarak ilişki kurduğu, kesin bir güvene dayalı ve başkalarının bildirdiği sözlerdir. Sözelimi vahiy inancında peygamber vasıtasıdır ve ona güven esastır. Bir de inancın oluşmasında süjenin objeyle dolaylı olarak değil de doğrudan ilişki kurduğu, süjenin kendi kişisel tecrübesine dayanan ve birinci kaynaktan elde ettiği faktörler vardır. İşte bu tür tecrübeler, dinî tecrübe genel başlığı altında ifade edilebilirler.

Hick Felsefesinde Dinî Tecrübenin Yeri

John Hick, insanî tecrübe ve etkinliği oldukça önemsemektedir. Felsefenin insan için iki temel bilgi yolu üzerinde durduğunu belirten Hick, bunlardan birinin ampirizmin vurguladığı tecrübe yolu, diğerinin ise rasyonalizmin vurguladığı akıl yürütme yolu olduğunu hatırlattıktan sonra, Descartes zamanından bu yana Batı felsefesine büyük ölçüde hâkim olan rasyonalizmin, sağlıklı bir bilgilenme süreci olmaktan çok uzak olduğunu savunur. Bu bağlamda Kant'a benzer bir biçimde aklın metafizik alandaki ikilemlerimizi çözmeye bize yardımcı olamayacağını savunan filozof, Kant gibi Tanrı'nın varlığını bir postulat olarak benimsemekle tercihini

1 Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), s. 91.

2 Hanefi Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), s. 97.

teizmden yana kullanmış, ancak vurgusunu pratik ahlak yerine “dinî tecrübe” üzerine yapmıştır.³

Onun din felsefesinde anahtar bir konumda bulunan dînî tecrübe anlayışı, aslında geniş bir bakış açısı ve tarihî, teolojik bir yöntemle ortaya konulabilecek derecede hassas ve titiz bir araştırmayı gerektiren önemli bir konudur. Hick'e göre, klasik Hıristiyan teolojisinin benimsediği önerme merkezli vahiy anlayışı⁴, dinî tecrübeye gereken önemi vermemiş, Tanrı'nın insanlarla olan ilişkisini oldukça donuk ve statik bir ilişkiye indirgemıştır. Hâlbuki Hick, din felsefesinde insanî tecrübeyi ve etkinliği oldukça önemsettiğini şöyle ifade etmektedir: “Dinî tecrübe, Tanrı ile insan arasındaki iletişimi sağlayan ve böylece suje ile obje arasında kurulmuş olan mevcut zihnî ilişkiye bir canlılık getiren, Tanrı'nın kendisini insana açma faaliyetidir.”⁵

Hick empirik yolun Kitab-ı Mukaddes'in formüleştirelmemiş epistemolojisiyle de uyum içinde olduğunu düşünmektedir. Nitekim peygamberler, Tanrı'yı akılla çıkarsanmış bir varlık olarak değil, tecrübe edilen bir gerçeklik olarak düşünmüşlerdir. Böylece problemi inanç ve tecrübe bağlamında ele alan Hick, dînî tecrübeye verdiği önemle, dinî sahada aklın yetersizliği düşüncesiyle düştüğü agnostik tavırdan kurtulmakta ve bu sayede tercihini naturalizm yerine teizmden yana kullanmaktadır.

Hick'in ortaya koymuş olduğu din felsefesinin can alıcı noktasını oluşturan dînî tecrübe anlayışı, onun insanî etkinliğin teolojik sahada önemli bir rol üslendiği yönündeki düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu yolla üzerinde önemle durduğu önerme merkezli olmayan vahiy anlayışına⁶ din felsefesi içinde teolojik bir form kazandıran Hick,

3 Cafer Sadık Yaran, *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları*, (Ankara: Araştırma Yay., 2002), s. 203.

4 Önerme merkezli vahiy anlayışı, “Dinî gerçekliklerin Tanrı tarafından doğal yolların dışındaki bir yolla akıl sahibi bir varlığa bildirilmesi” olarak tanımlanmıştır. Buna göre, bu dinî gerçekler bilgisi, kişinin kurtuluşu için gereklidir. Bu vahiy anlayışı, Tanrı'nın Kutsal Ruh aracılığıyla Kitab-ı Mukaddes yazarlarına yazacakları kelimeleri bizzat bildirmek şeklinde tanımlanan “dikte ettirme” teorisinin karşılığıdır. Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), s.71.

5 John Hick, “Religious Faith as Experiencing as”, *A John Hick Reader*, ed. Paul Badham, (London, 1970), s. 46.

6 Önerme merkezli vahiy anlayışını çok otoriter ve soyut bulan 19.yüzyılın bazı teologları vahyin kelimeden çok tarihî olaylar içerisinde meydana geldiğini ve onun esas

aklın etkin olmadığı alanlarda dînî tecrübeyi alternatif bir metot olarak önererek teizm lehine tecrübeci bir yöntem önerisinde bulunmuştur.

1. Teolojik Bir Problem Olarak Dinî Tecrübe

Hick'in dinî tecrübe anlayışını açıklarken kuşkusuz ortaya koymamız gereken noktalardan birisi onun Tanrı anlayışıdır. Zira dinî tecrübe problemini doğru bir şekilde ele almak için, Tanrı hakkında, onun sıfat ve fiilleriyle ilgili doğru ve tutarlı bir görüşe dayalı bir fikre sahip olmak gerekir. Sözelimi Tanrı'nın tam aşkınlığı fikrine dayanarak bunu korumak uğruna onun âlemlerle ilişkisini koparan deistik Tanrı anlayışı, "esrarengizliğe ve mucizeye gömülü" olduğu için Hıristiyanlığı reddetmiştir.⁷ Spinoza âlemin içkin nedeni olan Tanrı'nın âlem üzerinde doğrudan bir etkisinin olabileceğini kabul etmez.⁸ Hâlbuki âlem üzerinde tasarruf sahibi olan, onu koruyan ve gözetken bir Tanrı'yı ifade eden teistik Tanrı anlayışı, yasa dayalı bir âlemden dahi olsa Tanrı'nın sürekli aktif olduğu inancını savunur.⁹

Hick, yaratıcı varlık olan Tanrı'nın sıfatları ve özellikleri yönüyle akıl sahibi varlık olarak insanla iletişime geçebileceğini düşünmektedir.

içeriğinin Tanrı'nın geçmişte kendisini açıkladığı olaylar dizisi olduğunu ileri sürdüler. Önerme merkezli olmayan vahiy anlayışı genel olarak, vahyin kutsal bir şekilde teminat altına alınan gerçeklerin ilanı olduğunu değil, "Tanrı'nın insanlık tarihi ve insanî tecrübe yoluyla tarihte meydana gelen olaylarda kendi aktivitesini ortaya koyduğu kutsal bir açığa çıkma faaliyeti" olduğu görüşünü savunur. Buna göre, vahyin yeri, önerme formunda bildirilmiş ifadeler değil, tarihî olaylardır. Onun içeriği ise, Tanrı hakkındaki gerçekler değil, fiillerinde kendisini ortaya koyan "yaşayan Tanrı" (living God) anlayışıdır. Şunu belirtmek gerekir ki, önerme merkezli vahiy anlayışında göz ardı edilen insanî tecrübe ve etkinlik, vahyeden aktif bir Tanrı karşısındaki pasif konumdan kurtulmuştur. Böylece önerme merkezli olmayan vahiy anlayışında tarihte ortaya çıkmış olan olaylardaki insanî etkinlik önemsenmiştir. Bunun sonucunda zâtî Tanrı karakterine yeni bir vurgu yapılmış ve tarihsel olaylara müdahale eden, kutsalla insan arasındaki ilişkiyi teolojik gerçeklerin kabul ve bildiriminden daha kapsamlı bir noktada ele alan bir vahiy düşüncesine ulaşılmıştır. Bu vahiy anlayışı iki temel noktaya dayanır. Bunlardan birincisi, Tanrı'nın kendisini açığa çıkardığı tarihî olaylar ve diğeri de bu açığa çıkarma faaliyetinin gerçekleştiği olayların insanî etkinliğin katılımı sonucu tecrübe edilerek anlamlı kılınmasıdır. John Hick, *Philosophy of Religion*, (New Jersey: Prentice Hall, 1983), s. 68.

- 7 Mehmet Aydın, *Din Felsefesi*, (İzmir: İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), s. 182.
- 8 Benedictus Spinoza, *Etika*, çev. Cemal Bâli Akal, Reyda Ergün, (Ankara: Dost Kitabevi, 2004), s. 54.
- 9 Ian Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, çev. Nebi Mehdi, Mübariz Camal, (İstanbul: İnsan Yay., 2004), s. 103.

Bu anlamda özellikle Tanrı'nın kişisel yönüne vurgu yapan filozof, Tanrı'nın mükemmelliğinin yanında "zât" olarak düşünülmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Böylece dinî tecrübe açısından bakıldığında bir zât'ta bulunabilecek işitme, görme, konuşma, bilme gibi belirgin özellikleri ön plana çıkarmıştır. Aslında Hick belli yönlerden katı pozitivist yaklaşıma karşı agnostik ve mistik özellikler gösteren bir tür Tanrı ve gerçeklik iddiasındadır. Bu anlamda o, kuramsal olarak ortaya konan, tasarlanabilir metafiziksel hipotezlere değil, toplumların imanî pratiği içinde yaşanan deneyim ve burada doğmuş olan inançlarla ilgilendiğini belirtmektedir.¹⁰ Nitekim Peygamberler herhangi bir ispata başvurmadan dış dünyanın gerçekliğine inandıkları gibi, aynı tecrübî kesinlikle Tanrı'nın varlığına inanıyorlardı.¹¹

Hick, ampirik metodunun aslında mâkul bir yol olduğunun altını özenle çizmiştir. O'na göre, "Bizim deneyimlerimiz önemlidir. Eğer biz kendi deneyimlerimize güvenmezsek tabiatla veya içinde yaşadığımız varlık alanıyla ilgili hiçbir şeye makul bir şekilde inanamayız. Böylece sadece kendi deneyim ve bilinç düzeyimizi aşan sanılar üzerinde yaşarız. Aslında aklî düşünce diye bizim işaret ettiğimiz şey, olduğunu düşündüğümüz bilişsel tecrübemizdeki aktiviteye bağlıdır."¹² Bu anlamda dinî inancın âlemin yapısından çıkarılan delillerle değil, din dilinde açığa çıkan çeşitli anlamlara sahip olarak bilinçli bir şekilde denenmiş bir yolla çevredeki gelişmelere duyarlı bir olgu olduğunun altını çizen Hick, bu olguyu ortaya koymada inanan kimsenin bir tercih ortaya koyarak risk aldığını ve bu yolda ilerleyen gözümüyle değil, gönlüyle gördüğünü söylemektedir.¹³

Bu noktada tecrübeci tavrına rasyonel bir nitelik ekleyen Hick, aklîlik anlayışını da şöyle belirtmektedir:¹⁴ "Deneyimlerimize konu olan zahirî varlıkların realitesine inanmanın aklî olabilmesi için iki şey gereklidir:

Aklen bu varlığın mümkün olduğuna inanmak,
Onun realitesine olan inancın güçlü olması.

10 Hick, "Rational Theistic Belief Without Proofs", *A John Hick Reader*, ed. Paul Badham, (London, 1970), s. 55.

11 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 221.

12 John Hick. *Interpretation of Religion: Human Response to the Transcendent*, (London: Macmillan, 1989), s.216.

13 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 210.

14 Hick, "Rational Theistic Belief Without Proofs", s.55.

Böylece o zorlayıcı dînî tecrübe temelinde Tanrı'nın varlığına inananın, bu inancın makûl ve iyi bir şekilde temellendirilmiş bir niteliğe ulaşmasına neden olacağını ve böyle bir inanca büyük din kurucularının ve filozofların ulaşabileceğini belirtir. Musa, İsa, Luther, Muhammed, Guru Nanak gibi kimseler bunlardandır. Onlarla kendi isteğiyle iletişime geçen dinamik bir irade, tam olarak tabii ve rasyonel olaylarda ortaya çıkmış bir gerçeklik olarak Tanrı'nın varlığı, yürüyen büyük bir varlığın ayak sesleri gibi açıktır.¹⁵ Bu anlamda Tanrı'yla iletişim, hayat tecrübesinin, inananın Tanrı'nın varlığı konusundaki kanaatinin temel nedeni olduğunu belirten Hick, bu noktada şu soruyu gündeme getirir: "Burada Kutsal Varlık ve Aktivite'nin sübjektif karakteri, yani herkes için aynı seviyede geçerli olup olmadığı ve buna bağlı herkesin dînî tecrübe yorumlarının Tanrı çıkarımına ulaşip ulaşamayacağı önemli bir sorundur."¹⁶ Hick, burada Tanrı'yı birinci elden tecrübe edenlerle, onların tecrübelerine dayanarak bir kanaate ulaşanları farklı kategorilerde ele alan bir değerlendirme yaparak işe başlamaktadır. Ona göre, inançlarının doğrulanması konusunda hiçbir şekilde dînî tecrübeye sahip olmayan bu kimseler, dînî önderlerinin yaşamlarındaki ahlâkî ve manevî tezahürlerden etkilenmiş ve bu etkilenmeyle de ikincil derecede bir dînî tecrübeye sahip olmuşlardır. Dolayısıyla dînî tecrübe farklı yoğunluk seviyelerinde farklı şekillerde olabilir. Bunlar arasında dinsel sembol ve idoller, kutsalla ilişkili dinsel anlamların atfedildiği bayramlar, kutsal aktivite olan bazı olaylar, Tanrı kelâmı olarak kabul edilen yazmalar bulunmaktadır. Bunlar dînî tecrübenin en önemli parçalarıdır. İnanan bir insan güç ve kapasitesi oranında; bir peygamber ise içinde bulunduğu toplumu ve dünyayı değiştirebilecek güçte ve yoğunlukta bu tecrübeye ortak olabilir.¹⁷

Konuyla ilgili olarak birinci dereceden dînî tecrübeye sahip kimselerin kutsalla olan ilişkilerinin alkolik ve paranoyakların açıklamaları gibi ele alınabileceğinin farkında olan Hick buna şu cevabı verir: "Aklın, paranoyak ve alkoliklerin açıklamalarını reddetme nedeni, bizim onların gerçek dışı düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmamızdır. Hâlbuki bizim bahsettiğimiz dînî tecrübedeki temel dînî figürler insanlık tarihinde üstünlükleri herkes tarafından kabul edilen zeki ve erdemli kişiler arasında

15 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 232.

16 Hick, *Faith and Knowledge*, (New York: Cornelle University Press Ithaca, 1957), s. 208.

17 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 154.

belirdiği dikkat çekicidir. İsa insan tabiatının en ideal şeklinin kendisinde somutlaştığı bir kişilik, aynı şekilde Muhammed bir açıklayıcı, kanun koyucu, bir komutan olarak nasıl yaşanması gerektiğinin en mükemmel örneğidir.”¹⁸ Bu tür olayların tüm insanlar için kutsal bir açıklıkla görülebilir bir mahiyette inandırıcı olduğunu kabul eden Hick, fakat aynı şekilde bunların onu içtenlikle arayan kimseler içinde bilinemez olduğunu kabul etmez: “O’nu arayan kendisini arar, kendisi için görülür kıldığı bilgiyi düzenler. Aramayan da gözünü kapatır. Görmek isteyen için yeterli ışık vardır. Olumsuz tavır takınanlar için de yeterli karanlık...”¹⁹

Burada Hick tarafından ortaya konulan bu dinî tecrübe anlayışına yönelik bir eleştiriyi gündeme getirmek istiyoruz. Bu eleştiri, önermeye dayalı inancı ortadan kaldırarak ve Tanrı'nın varlığıyla ilgili teistik delilleri saf dışı ederek, Tanrı'yı doğrudan tecrübe edilmiş bir realite olarak görme çabasının sonucunda, önerme merkezli inancı Tanrı'ya iman içerisinde eritme düşüncesinin ne epistemoloji ne de teolojiye uygun düştüğüdür. Bunun gerekçesi insan aklının tam olarak ortaya koyamayacağı, hakkında pek fazla bir şey bilinmeyen bir Tanrı inancının, dinin gerektirdiği bir iman duygusuna götüremeyeceğidir. Bir takım teolojik önermelere Tanrı'ya iman derecesinde inanılması gerekmektedir ki, dinin teolojik kısmına gerek olmadığı görüşü bu gerekliliği ortadan kaldırmaz.²⁰ Bu anlayışta, dinlerin teolojik yapılarının oluşumunda ilâhî inisiyatif kadar insanî karşılık ön plana çıkarılmış, vahiy geleneksel Hıristiyan düşüncesindeki muhafazakar ve katı tutumundan uzaklaştırılarak ilhâm veya sezgi gibi anlaşılabilir, peygamberlerin yanında diğer din kurucuları ve filozoflar da vahyin kapsamına alınmıştır. Bu yaklaşıma karşı farklı birçok çevre ciddi itirazlarda bulunmuştur. Hick üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Adnan Aslan, “Dinlerde mevcut olduğu iddia edilen çelişkileri açıklamak veya uzlaştırmak için model arayan Hick, sonunda bizzat dinlerin varlığını tehdit eden bir noktaya ulaşmıştır. Onun hipotezi dinleri ilâhî bir inanç ve ibadet sistemi olmaktan çıkarmakta, içinde doğru ve yanlışların bulunduğu yarı mitolojik bir hale getirmektedir. Bu durumda dinleri gerçekten din yapan ve doğrunun kaynağı olan vahiy inkâr edilmektedir”²¹ diyerek, Hick'in din

18 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 232.

19 Hick, *Interpretation of Religion*, s. 221.

20 Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, s.63.

21 Adnan Aslan, “Batı Perspektifinde Dinî Çoğulculuk Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2(1998), s.162.

ve vahiy anlayışını eleştirmiştir.²²

Sonuç olarak Hick, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan önermeye dayalı ifadeler konusunda bunların tarihî ve kültürel bazı şartlar içerisinde ortaya çıkan ifadeler olduğu görüşünü savunmuştur. Bu görüşleri doğrultusunda Kitab-ı Mukaddes ifadelerine hatasızlık atfedilemeyeceğini söyleyerek, akıl ve duyu sınırlarını aşan alanla ilgili bilgi veremeyeceğini söylemiştir.

2. Dinî Tecrübe-İman İlişkisi

Hick imanı, en genel hatlarıyla “Yeterli delile dayandırılmayan bir inancın, delilin gerektirdiğinden daha fazla bir güvenle kabul edilmesi” şeklinde tanımlamıştır.²³ Bu anlamda bilimsel olarak delillendirilebilme imkânından yoksun olan iman, süje (inanan) ile obje (inanılan) arasındaki duygusal, bilinçli ve iradeye dayanan bir ilişkiye dayanır. Bu, imandaki sübjektifliğin, süje ve objenin farklı varlık alanlarına ait olmasıyla temel

22 Doğrusu bu eleştiri, Hick tarafından ortaya konulmuş vahiy ve dinî tecrübe anlayışının en zayıf noktasına işaret etmektedir. Hick, her ne kadar bazı yerlerde önerme formundaki bildirimleri, Tanrı'nın kendisini açığa çıkardığı olayların anlaşılması açısından önemli gördüğünü ifade etmiş olsa da, kutsal metin ve vahiy kavramını daha geniş bir perspektiften değerlendirdiği açıkça gözükmemektedir. Onun vahiy anlayışına göre, “Tanrı her zaman ve her yerde bizimle beraberdir. Ve bir insan Tanrısal hazır bulunuşa açık olduğu zaman, Tanrı'yla ilgili açık bir görüş sahibi olur.” John Hick, “A Pluralistic View”, *More Than One Way? Four Views on Salvation into Pluralist World*, ed. Dennis L. Ochoim and Timothy R. Phillips, (Michigan: Zonderwan Publishing House, 1995), s. 33. Kanaatimizce Hick'i bu şekilde düşünmeye iten unsurların başında Hıristiyan teolojisindeki Kutsal kitap anlayışı gelmektedir. Ortak bir vahiy tecrübesine rağmen, farklı inanç yapılarına sahip dinlerin var olması, yaşanan dinî tecrübelerin farklı kültürler tarafından farklı şekillerde yorumlanmasıyla açıklanmaktadır. Bunun sonucu, Kitab-ı Mukaddes'in farklı tarihî ve kültürel şartlar içerisinde farklı insanlar tarafından aşağı yukarı bin senelik bir dönem içinde yazılmış bir dokümanlar koleksiyonu olmasıdır. Dolayısıyla, Kitab-ı Mukaddes'le ilgili değerlendirmelerde, insan faktörünü ve tarihî şartları göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu, sonraki nesillere Hıristiyan vahiy olarak aktarılmakta ve buradaki ifadelerin farklı kültürel yapılar içerisinde farklı unsurlar tarafından şekillenen bir Kutsal Kitap olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Hıristiyan teolojisinde, önerme merkezli vahiy anlayışıyla tam olarak örtüşen bir Kutsal Kitabın bulunmaması, Hick'in vahiy anlayışını farklı bir temelde geliştirmesine neden olan etkenlerden birisidir. Bunun yanında Kitab-ı Mukaddes'te geçen bazı ifadelerin bilimsel gerçeklerle çelişki içinde olması ve Hıristiyanlık düşüncesindeki irrasyonallite de bunda etkili olmuştur.

23 Hick, *Faith and Knowledge*, s. 11.

özelliğini ortaya koyar.²⁴

Klasik Katolik düşüncesindeki iman anlayışını Aquinas'a dayandıran Hick, Modern Katoliklik'le ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır: "İman, ilâhî lütuf tarafından yardım ve kılavuzluk edilen ve Tanrı'nın kendisini açığa çıkardığı, aklımızla değil, aldanmayan ve aldatmayan Tanrı'nın kudretiyle özünü kavrayabileceğimiz olağanüstü bir özelliktir." Burada iman her türlü zorlamadan uzak ve gönül rızasıyla elde edilebilecek bir faaliyet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Hick'in önemle üzerinde durduğu şey, imana konu olan objenin (Tanrı veya dinî önermeler) tamamen ispattan uzak olmadığı, ancak buradaki ispatın inananın akıl yoluyla sahip olduğu kanıttan daha sağlam olduğu gerçeğidir. Buna göre Hick, imanda güven unsurunun bulunmasının yanında kişisel bir tatmin yani sübjektif bir yeterliliği de önemsemektedir. Bu sübjektif yeterliliğin bir ifadesi olan imanda güven ya akla ya duyguya ya da iradeye uygunluktan kaynaklanan bir duygudur. Yoksa bu, bilgiden kaynaklanan bir emniyet hissi yani objektif bir kesinlik değil, şüphenin bulunmadığını ifade etmek içindir. Böyle bir durumda iman, dinî iddiaların akıl ile değil, tecrübeyle kabulü anlamına gelir.²⁵ Bunları insan akli asla kendi gücüyle açıklayamaz. Zaten bunlarla ilgili aklî bir ispat çabasına girmeye de gerek yoktur. Sözgelimi İsa'nın Tanrısal kişiliği ile insanî yapısının birleşimi, Hıristiyanlıktaki eskatolojik açıklamalar, Tanrı'nın birin içinde üç veya üçün biri olması ampirik ve rasyonel yollarla ortaya konmasının Hıristiyan imanı açısından hiçbir önemi yoktur.²⁶

Bu anlamda imanın iki farklı yönünü ortaya koyan Hick, onu ontolojik açıdan aşkın bir varlığa inanma ve güven hali olarak değerlendirmiştir. İman epistemolojik açıdan ise bilişsel bir davranış veya açıklama olarak (ki Tanrı bununla insana bilinir kılınmakta veya hakkında bilgi sahibi olunmaktadır) maddî çevrenin kavranılması veya diğer varlıkların bilgisine benzetilmiştir.²⁷

Dinî tecrübe ile iman arasında çok yakın bir ilişki olduğunu belirten Hick,²⁸ bunu Tanrı'nın insana gerçeği iletmesi ve bu anlamda kendisini

24 Özcan, *Epistemolojik Açıdan İman*, s. 26.

25 Hick, "Faith", s. 166.

26 Hick, *Faith and Knowledge*, s. 15; İnançların Gökkuşağı, s. 87.

27 Hick, "Faith", s. 165.

28 Hick, "Faith", s.124.

insanlara açması şeklinde ifade etmektedir. İman ise bu durumda kutsal tezahüre insanî karşılığın bilişsel yönünü oluşturan olumlu bir cevap²⁹ olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yani, Tanrı'ya iman, "Tanrı'nın var olduğuna" kişisel bir tecrübe ile doğrudan inanma anlamına gelmektedir.

Hick, imanın kendisini açığa çıkaran Kutsal aktiviteye insanî bir cevap olduğu ve Tanrısal varlığın düşünülmesinin dinî tecrübenin bir özelliği olarak değerlendirilmesinin insanlık tarihindeki Kutsal aktiviteyi oluşturan vahiy anlayışına uygun düşeceğini belirtmiştir.³⁰ Bu anlamda Tanrı'nın fizikî çevredeki kutsal aktivitesinin belirgin bir anlamda açıklığa sahip olmaması nedeniyle insanlar Yaratıcılarıyla olan ilişkilerinde bilişsel bir özgürlüğe sahip değillerdir. İnsanlar Kutsal aktiviteyi fark etme veya etmeme konusunda özgürdürler. Meselâ peygamberler ve onların takipçileri kendi dönemlerinde meydana gelen olaylarda Tanrı'nın farkında olmalarına rağmen, birçok çağdaşları bunun farkında değildir. Sonuç olarak vahiy, Tanrıyla insan arasındaki bir iletişim; iman ise, ona doğru insanî bir cevap olarak birleştiğinde işlevsel bir hale gelmektedir. Tanrı'nın varlık ve aktivitesinin zorunlu olmayan bilgisini mümkün kılan bu cevabın önemi, Sonsuz Yaratıcı'yla sonlu yaratılan ilişkinin özgürlük ve sorumluluk bağlamında korunmasıdır.

Tarihsel süreç içerisinde dinlerin hakikat iddialarını kanıtlamak için ortaya koymuş oldukları yöntemlerin en önemlilerinden birinin, insanların genel ve özel tecrübelerinden yararlanma olduğu söylenebilir. Bu bağlamda mucizenin en genel anlamda tecrübî bir duruma karşılık geldiği düşünülerek, böyle bir tecrübenin netice itibarıyla din felsefesi ve tasavvufun önemli çalışma alanlarından birisi olan "dinî tecrübe" kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de ele alınması gereken bir konudur. Yani mucizeler bir tür dinî tecrübe örnekleri olarak Hick'in düşünce dünyasında nerede bulunmaktadır?

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Hick, teolojik düşüncenin ilk dönemlerinden modern din felsefesine kadar vahyin doğrulanması probleminde önemli bir unsur olarak kabul edilen "mucize"yi kabul etmemektedir. O, Tanrı'nın dünyaya mucize yoluyla müdahale ettiğini düşünmemekte, özel inâyet ve mucize onun felsefi düşüncesinde yer almamaktadır.

29 Hick, "Faith", s. 26, 140.

30 Hick, "Religious Faith as Experiencing as", s. 47.

Tecrübeye bu denli aşırı bir vurgu, âlemin natüralist yorumunun önemse-mesi ve bu bağlamda mucize diye ifade edilen olayların bu bakış açısıyla değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Ona göre, parapsikolojideki gelişmeler, mucizelerin natüralistik bir bakış açısıyla açıklanabilme şan-sını ortaya çıkarmıştır. Hick'e göre, doğrulamanın özünü bir önermenin doğruluğuna ilişkin şüphenin veya bu konudaki bilgi eksikliğinin gideril-mesi oluşturur. Yani dinî iddianın doğrulanması ile onun akliliğinin göste-rilmesi arasında yakın bir ilişki vardır.

Hick'e göre doğrulama düşüncesinin merkezî noktasını aklî şüphe-nin ortadan kaldırılması oluşturur. Burada "P doğrulandı" demek, "bir şey ortaya çıktı ve P'nin doğru olduğunu gösterdi" demektir.³¹ Doğrulamanın bu mantikî yönünün yanında psikolojik yönüne de vurgu yapan Hick dinî önermelerin tecrübî yollarla doğrulanabileceğini söylemiştir. Buna göre bazen birini kesin bir noktaya getirmek üzere meselâ "Yan odada bir masa vardır" iddiası yan odaya giderek doğrulanabilir. Veya sözgelimi "Ölümden sonra insanın başka türlü bir hayatı olacaktır." iddiasını ele alalım. Bu, metafizik bir problem olarak değil, ampirik bir problem olarak ele alınabilir. İddianın doğrulanmasını mantıken imkânsız hale getiren herhangi bir şey gösterilemez. Yani, önermenin doğrulanma prensibi mümkün, fakat yanlışlanması mümkün değildir. Örnekten hareketle ölümden sonra başka bir hayat ya vardır ya da yoktur. Eğer ikinci alternatif söz konusu olursa "o halde bütün inanılanlar yanlış ve hayal ürünüydü" demek mümkün olmayacaktır. Ayrıca Tanrı'yla ilgili hükümlerin bir kısmı, mesela O'nun var olduğu, adaletli olduğu vs. öteki dünyada doğrulanma imkânına sahip olacaktır. Hick, doğrulamanın gerçekleşebilmesi için ahiret hayatının varlığına inanmayı gerekli görür. O ölüm sonrası bir tecrübenin teizmin doğrulanması lehinde bir hizmet göreceği kanaatindedir.³² Meselâ ahiret inanca sahip olmayan bir ateist ölümden sonra yaşadığını fark edince, bunu anlayamadığı karmaşık bir olay olarak değerlendirip Tanrı tarafından verilmediğini söyleyebilir. Tıpkı yerçekimi hakkında hiçbir fikre sahip olmayan birinin ağaçtan düştüğünü gördüğü bir elmayı çekim kuvvetinin varlığı için bir kanıt olarak değerlendirmemesi gibi. Sonuç olarak Hick'in doğrulama ile ilgili ana iddiası, bu dünyada iken iman konusu olan bir şeyin öteki dünyada bir bilgi konusu olacağı görüşüne dayanmaktadır.

31 Hick, *Philosophy of Religion*, s. 94.

32 Turan Koç, *Din Dili*, (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1995), s. 180.

Sonuç

Hick ortaya koyduğu dinî tecrübe anlayışı ile önerme merkezli vahiy anlayışında göz ardı edilen insanî tecrübe ve etkinliğin, vahiy eden aktif bir Tanrı karşısındaki insanı pasif konumundan kurtardığını iddia etmektedir. Bunun sonucunda o, zâtî Tanrı karakterine yeni bir vurgu yapmış ve tarihsel olaylara müdahale eden, kutsalla insan arasındaki ilişkiyi teolojik gerçeklerin kabul ve bildiriminden daha kapsamlı bir noktada ele alan bir vahiy düşüncesine ulaşmıştır. Bu dinî tecrübe anlayışının temelinde, “Eğer Tanrı’nın amacı kendi şahsî varlığıyla insanı karşılaştırmaksa, bunu neden kendi kutsal güç ve lütfunu açığa çıkarma yoluyla daha belirgin bir şekilde yapmasın?” sorusu vardır.

John Hick, dinî tecrübeyi mistik tarzda farklı yoğunluk derecelerinde yaşanan, peygamberlerden başlamak üzere bütün inanların paylaşabileceği, onlara epistemolojik anlamda bilgi veren ve böylece onların vahiy ve imanını şekillendiren bir anlayış içerisinde ortaya koymuştur. Hick, bu şekilde her ne kadar dinî tecrübenin epistemolojik yönünü daha geniş bir perspektiften değerlendirmiş ve inanan insanın inandığı varlık karşısındaki faaliyet alanını oldukça genişletmiş olsa da, bu durum dinleri ilâhî bir inanç ve ibadet sistemi olmaktan çıkarmakta, içinde doğru ve yanlışların bulunduğu yarı mitolojik kültürel bir yapı haline getirmektedir.

KAYNAKÇA

Aslan, Adnan, “ Batı Perspektifinde Dinî Çoğulculuk Meselesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1998).

Aydın Mehmet, *Din Felsefesi*, (İzmir: İlahiyât Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999).

Barbour Ian; *Bilim ve Din: Çatışma-Ayrışma-Uzlaşma*, çev. Nebi Mehdi, Mübariz Camal, (İstanbul: İnsan Yay., 2004).

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000).

Hick, John, “A Pluralistic View”, *More Than One Way? Four Views on Salvation into Pluralist World*, ed. Dennis L. Ochoim and Timothy R. Phillips, (Michigan: Zonderwan Publishing House, 1995).

-----, *Faith and Knowledge*, (New York: Cornelle University Press It-

haca, 1957).

-----, *Intepretation of Religion: Human Response to the Transcendent*, (London Macmillan, 1989).

-----, İnançların Gökkuşağı: Dinsel Çoğulculuk Üzerine Eleştirel Diyaloglar, çev. Mahmut Aydın, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002).

-----, *Philosophy of Religion*, (New Jersey: Prentice Hall, 1983).

-----, "Rational Theistic Belief Without Proofs", *A John Hick Reader*, ed. Paul Badham, (London, 1970).

-----, "Religious Faith as Experiencing as", *A John Hick Reader*, ed. Paul Badham, (London, 1970).

Kılıç, Recep, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002).

Koç Turan, *Din Dili*, (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1995).

Özcan, Hanefi, *Epistemolojik Açıdan İman*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997).

Spinoza Benedictus; *Etika*, çev. Cemal Bâli Akal, Reyda Ergün, (Ankara: Dost Kitabevi, 2004).

Yaran, Cafer Sadık, (Ankara: *Bilgelik Peşinde Din Felsefesi Yazıları*, Araştırma Yay., 2002).